

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven
uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

red. en sekr. riouwstr. 59, wormerveer
adm. kon. wilhelminalaan 38, leersum

C. P. PLOOY — EDE

Heilige zorgeloosheid

**„Wentel uw weg
op de HERE . . .
Hij zal het maken”
(Ps. 37 : 5)**

Evenals de vorige keren moeten we ook nu weer bekennen: dit ligt ons niet zo. Hoe vaak hebt u niet horen zeggen: „Wij máken het wel even”. En hoe vaak hebt u dat zelf al niet gezegd of minstens gedacht? We kienen het wel uit en we hebben het wel in onze vingers. We kijken doorgaans nogal optimistisch tegen onze mogelijkheden aan.

Net zolang tot we bij de brokken neerzitten en we tot de ontdekking komen, dat we meer kapotmaken dan heelmaken.

Er is ons trouwens als gereformeerde mensen altijd een behoorlijk portie verantwoordelijkheidsbesef aangepaard. We zijn bepaald niet van de „lijdelijken”. Hoe vroom het ook moge lijken en klinken om „Gods water over Gods akker te laten lopen”, — deze zegswijze heeft terecht geen gunstige betekenis in onze taal en het komt ons voor, dat dan tot tweemaal toe de Naam van God misbruikt wordt. Wij Calvinisten . . . wij wisten altijd van de handen uit de mouwen steken en niet bij de pakken neerzitten. Al weer van die uitdrukkingen in onze taal die een calvinistische stempel dragen. We hebben niet veel waardering voor het afschuifstelsel en we voeden onze kinderen erbij op, dat ze geen lasten moeten afwentelen op de schouders van een ander.

—o—

En nu toch: „Wentel uw weg op de HERE, — Hij zal het maken”. Maar hier wordt niet de „lijdelijk-

heid” aangeprezen. Alsof we maar met de armen over elkaar kunnen zitten afwachten.

Leest u maar een paar verzen eerder in deze psalm: „Vertrouw op de HERE en doe het goede, woon in het land en betracht getrouwheid” (vers 3).. Er zal wel degelijk wat uit onze handen moeten komen. Het goede doen, het land bewonen en bewerken, getrouwheid betrachten, — dat gaat allemaal zo maar niet vanzelf, zonder dat wij er een hand voor uitsteken. We worden hier wel degelijk op onze verantwoordelijkheid aangesproken. Een verantwoordelijkheid, die we niet mogen afschuiven naar een ander toe, zelfs niet naar God toe. Als wij onze weg op de HERE wentelen, — betekent dat niet dat wij zelf ons niet meer op weg begeven.

En als Hij het maken zal, — betekent dat niet dat wij niets meer te maken hebben.

—o—

Het blijft ónze weg, met alles wat erop en eraan is, ónze levensweg, met alles wat ons aan roeping en verantwoordelijkheid daar op wacht en wenkt.

Maar tegelijk belijden we, dat we in eigen kracht en wijsheid daar niet veel van terecht brengen, — dat we zonder de HERE maar grote prutsers en knoeiers zijn. Vandaar dat we onze weg op de HERE wentelen, — niet om er makkelijk áf te komen, maar om er met Zijn hulp dóór te komen. En als wij een en ander te „maken” hebben, leggen we onze bezige maar zwakke handen in Gods sterke handen, die het „maken”. De HERE is niet als een ongeduldige moeder, die haar meisje, die wat zit te hannesen met een handwerkje, het werk uit handen neemt en zegt: ga jij maar spelen, ik doe het wel even voor je. Hij stuurt ons niet uit spelen, maar

legt zijn handen om onze handen heen en Hij laat het ons doen.

—o—

Er is nooit een werkverdeling mogelijk tussen de HERE en ons, zodat Hij er pas aan te pas hoeft te komen, als wij met de handen in het haar zitten. Omdat Hij het maken zal zullen wij het maken. Wentel uw weg van 't begin af aan op de HERE en roep Hem niet pas aan als u bent vastgelopen.

De Joden, die de verantwoordelijkheid voor het doodvonnis over Jezus hebben aangedurfd en in onheilige zorgeloosheid zijn bloed hebben opgeroepen over hun nageslacht, hebben de door henzelf gekruisigde Jezus uitgedaagd „het op de HERE te wentelen”. (ps. 22 : 9). En Hij heeft het gedaan: Vader, in Uw handen beveel ik mijn geest”.

En zo was niet alleen zijn sterven, — zo was zijn leven.

„Mijn Vader werkt tot nu toe en Ik ook”. (Joh. 5 : 17)

„De Zoon kan niets doen van zichzelf, of Hij moet het de Vader zien doen, want wat deze doet, dat doet ook de Zoon evenzo” (Joh. 5 : 17).

Toen Jezus in schijnbare passiviteit aan het kruis hing te verbloeden heeft Hij met sterke stem uitgeroepen, dat Hij zijn werk volbracht. En toen Hij het op de HERE wentelde (ps. 37 : 5) heeft Deze zijn gerechtigheid doen opgaan als het licht en zijn recht als de middag (ps. 37 : 6): Pásen! „Hij zal het maken”.

—o—

Heilige zorgeloosheid!

Met een merkwaardige achtergrond: „Indien gij zelfs het geringste niet kunt (een el aan uw lengte toevoegen), wat zult ge u dan bezorgd maken over het overige?” (Luk. 12 : 26) Zo leert ons Jezus in zijn Bergrede, die begint met de zaligspreking van de zachtmoedigen, want zij zullen de aarde be-erven. (Matth. 5 : 5) En dát is precies het thema van psalm 37:

„De ootmoedigen zullen het land beërven (vers 11b) — „Die de HERE verwachten zullen het land beërven” (vers 9b) —

„De door de HERE gezegenden beërven het land” (vers 22b) —

„De rechtvaardigen beërven het land” (vers 29a) —

„Hij zal u verhogen om het land te beërven” (vers 34b).

Met zúlke vooruitzichten kunnen we toch in heilige zorgeloosheid onze weg op de HERE wentelen, en met zo'n zaligspreking behoeft een christenmens zich toch geen zorgen voor de toekomst te maken, want onze hemelse Vader weet wat we nodig hebben.

Heilige zorgeloosheid, die de keerzijde is van maar één heilige zorg: Zijn Koninkrijk zoeken en Zijn gerechtigheid. Dan zal al het andere u bovendien geschonken worden. (Matth. 6 : 33).

Zo vertolkte Jezus in de Bergrede wat zijn voorvader David in de 37e psalm heeft beleden en bezongen: „Verlustig u in de HERE, — dan zal Hij u geven de wensen van uw hart” (vers 4).

Dat heeft met wereldmijding even weinig te maken als het „beërven van het land”, waar deze psalm immers zo vol van staat.

Maar het heeft wel alles te maken met het antwoord op de vraag van Asaf:

„Wien heb ik nevens U in de hemel? — Nevens U begeer ik niets op aarde” (Ps. 73 : 25).

Door Luther zo treffend vertaald: „Als ik U maar heb, — dan vraag ik niet naar hemel en aarde”.

Als dát geen heilige zorgeloosheid is, dan weet ik het niet.

in dit nummer

313 Ds C. P. Plooy,
Heilige zorgeloosheid

314 Ds E. R. Postma,
Israël in eigen persoon

315 H. van Seventer,
„Er is niets mooiers in de wereld dan je vijanden te bijten” (slot)

316 D. W. L. Milo,
Moderne wereldgelijkvormigheid (2)

Ds O. Mooiweer,
De inzet van de Reformatie

318 Prof. dr H. J. Jager,
Zo was het (21)

Israël in eigen persoon

Een via dolorosa

U zult het vorige week wel begrepen hebben: die vader gaf *fluisterend* uitleg bij het model van een concentratiekamp, bij een van de „staties” op de joodse „via dolorosa”. Het is een open vraag of ik het recht heb de lijdensgeschiedenis van het joodse volk te benoemen met een term die wij slechts plegen te hanteren in verband met Christus’ lijdensweg door Jeruzalem. Maar ik zou ten minste willen pleiten voor het goed recht de Schriftuurlijk vastgelegde lijdensgeschiedenis van het volk Israël de titel *via dolorosa* mee te geven. Israël, Gods uitverkoren knecht, er voer dat zijn uitverkiezing een muur van vijandschap betekende m.b.t. de andere volken (Ef. 2 : 14). Het ont kwam al vóór Dachau niet aan de martelende vraag naar het „waarom?” (Ps. 2 : 1). Het kende het concentratiekamp al aan het begin van zijn volksbestaan (Ex. 1 e.v.) — of dacht u dat „de ijzerovens van Egypte” (Jer. 11 : 4) wezenlijk iets anders voor Israël betekende dan de gasovens van Dachau? En waaruit anders is de verbittering tegen Babel en Edom te verklaren zoals die verdicht is in Ps. 137? Veroordeelt God zelf niet verontwaardigd de onmatige wreedheid en haat van een Assur en Babel?

Toegegeven: Israël had veel van zijn ellende te wijten aan zijn eigen afvalligheid van zijn God. Maar God bezocht zijn volk met straffen en plagen juist omdat Hij dit volk had uitverkoren tot zijn knecht terwille van de volkerenwereld (Gen. 12 : 3). Alle andere volken liet Hij op hun eigen wegen gaan (Hnd. 14 : 16), Israël liet Hij niet zijn eigen gang gaan. Het had vanwege zijn uitverkiezing tot knecht des HEREN het ook daaraan te „danken” dat het een *lijdende* knecht des HEREN werd.

Individueel contra collectief ?

In de beide voorgaande artikelen probeerde ik uw aandacht te vestigen voor de vraag, of het zo vreemd is dat Israël al vroeg (voor onze christelijke jaartelling blijkens de St. Mark’s Scroll) identificeerde met de lijdende knecht des HEREN van Jes. 53. Ik verwees daarbij naar de vakterm „corporate personality”. Deze term heeft alles te maken met het verbond, Israëls bestaansbodan. De m.i. beste karakteristiek van Israël als Gods vazal, ver-

bondspartner, is het begrip *saamhorigheid*. Het „als één lid lijdt, lijden alle leden” en omgekeerd, is daarbij een vanzelfsprekende zaak. Het „ik” in de psalmen (bijv. Ps. 116 : 1) en liederen (Ex. 15 : 1) en ook daarbuiten (Micha 6 : 1) stelt niet de enkeling (het individu) *tegenover* de gemeenschap (het collectivum). In die *ene* stem representeert zich het geheel, vanwege de *saamhorigheid*. Een enkeling, of een deel, een rest, een overblijfsel, kan het geheel representeren. Ik heb er geen moeite mee, dat Israël destijds zichzelf identificeerde met de van God verlatene (Ps. 22), de lijdende knecht des HEREN (Jes. 53). Maar even *vanzelfsprekend* is het in de bijbelse gedachtenwereld dat Jezus als de Messias-bij-uitstek de van God verlatene, de lijdende Knecht is: Israël gecondenseerd, verdicht in één persoon. Die Ene waarvan God zegt: zó had Ik Mij mijn knecht gedacht — zie, mijn knecht, dien Ik verkoren heb, mijn geliefde in wien mijn ziel een welbehagen heeft (Mt. 12 : 17, 18).

Verdichting

De lijdende knecht des HEREN — enerzijds Israël. Anderzijds kan Jezus zeggen: dat ben Ik. Nogmaals: de totaliteit van heel het volk kan zich verdichten, gecondenseerd worden in „een overblijfsel”, zelfs in één persoon. Maar die éne persoon blijft deel uitmaken van, draagt de naam van, is en blijft verbonden met het geheel, met Israël als volk van God.

Al eerder schreef in dit blad dr D. Holwerda over deze dingen, m.b.t. de naam „zoon des mensen”. Ik citeer: „... Ik (ben) de ware Israël... niets minder dan hun identiteit eist Hij voor zichzelf op...” (Opbouw jrg. 22 no. 2 d.d. 13-1-78). Ook herinnert hij eraan dat Jezus stelt „Ik ben de ware wijnstok...” terwijl toch niemand er aan kon twijfelen, dat *Israël* Gods wijnstok was (zie... Ps. 80) (ib.). Hetzelfde geldt trouwens ook van de benaming „mijn Zoon” (Mt. 2 : 15; 3 : 17).

Nu was het deze en gene al eens opgevallen, dat Jezus sommige benamingen van God op zichzelf trekt. Zegt bijv. David: „de HERE is mijn herder” (Ps. 23), Jezus verklaart: „Ik ben de goede herder” (Joh. 10 : 11). Maar het omgekeerde gebeurt dus ook: Jezus eist ook de benamingen van *Israël* voor zich op. Hij „annexeert” niet, noch naar de ene noch naar de andere kant (vgl. Fil. 2 : 5-10). Juist zo kan Hij beantwoorden aan wat Paulus in 1 Tim. 2 : 5 v. verwoordt: „Want er is één God en ook één *middelaar* tussen God en mensen, de mens Christus (Messias) Jezus, die Zich gegeven heeft voor allen...”.

Geen „annexatie” dus, geen verheerlijking van eigen persoon, maar een levende, lijfelijke exegese van wat God bedoelde met „Israël, mijn knecht; Jacob mijn uitverkorene”. Zegt Jezus: „Ik ben niet gekomen om (de wet en de profeten) te ontbinden, maar om (die) te vervullen” (Mt. 5 : 17), dan gaat het niet maar om een (nieuwe??) *leer*, maar om een *daadwerkelijke* vervulling in eigen persoon, in eigen vlees en bloed.

Joods denkend — grieks sprekend

Naar mijn gedachte is de, in wezen merkwaardige, taal van Paulus, de Jood, nauwelijks verstaanbaar als wij niet dit *saamhorigheidsbesef*, dit verbonden zijn met, dit verbond en die „corporate personality” in rekening brengen. Want al zijn wij, bijv. door ons doopsformulier, vertrouwd met een term als „in Christus geheiligd”, in wezen is het voor ons toch eigenlijk een vreemd spraakgebruik. Hoe kan Paulus zeggen „dat wij allen, die in Christus Jezus gedoopt zijn, in *zijn* dood gedoopt zijn”? Hij gaat zelfs verder: „wij zijn dan *met Hem* begraven door den doop in den dood, opdat, gelijk Christus uit de doden opgewekt is door de majesteit des Vaders, zo ook wij in nieuwheid des levens zouden wandelen... dit weten wij immers, dat onze oude mens medegekruisigd, en toch leef ik (dat is), niet meer mijn ik, maar Christus leeft in mij” (Gal. 2 : 20).

Deze verbondenheid gaat zó ver, dat de gemeente het lichaam van Christus heet (Ef. 1 : 23, 1 Cor. 12 : 27 e.a.).

Paulus kan, vanwege die verbondenheid, zelfs schrijven: „Thans verblijd ik mij over hetgeen ik om uwentwil lijd, en (in enen door!) vul ik in mijn vlees aan wat ontbreekt aan de verdrukkingen van Christus, ten behoeve van zijn lichaam, dat is de gemeente” (Col. 1 : 24). Ook heeft God „ons met allerlei zegen in de hemelse gewesten gezegend... in Christus”. Sterker nog: „Hij heeft ons immers in Hem *uitverkoren* vóór de grondlegging der wereld...” (Ef. 1 : 3, 4).

„In Adam” — „in Christus”

Sprak God eens van „Israël, mijn knecht, Jacob mijn uitverkorene”, nu mogen „in Christus”, in verbondenheid met Messias Jezus, met de Knecht des HEREN par excellence, ook voormalige heidenen zich deze koosnamen toeëigenen. In de verbondenheid met Messias Jezus door het geloof, zijn nu ook de andere volken *met Hem* gekruisigd, gestorven, begraven, opgewekt, verheerlijkt. Want het was ook voor deze lijdende Knecht des HEREN te gering om God „tot een knecht te zijn om de stammen van Jacob weder op te richten en de bewaarden van Israël terug te brengen”. God stelt Hem „tot een licht der volken, opdat mijn heil reike tot het einde der aarde” (Jes. 49 : 6 v.). Anders gezegd: waarin Israël-als-volk (uiteindelijk) faalde, dat volbracht Israël-bij-uitstek, „de ware Israël”. Israëls knecht-zijn (een eretaak) dien de perspectieven te hebben voor de hele mensheid. Vanuit diezelfde, voornoemde, verbondenheid kan m.i. Paulus schrijven dat „door één mens (Adam) de zonde de wereld is binnengekomen...” (Rom. 5 : 12 v.v.). Terwijl het doopsformulier terecht zegt, dat ook de kinderen gedoopt zullen worden „omdat zij ook (zonder het zelf te weten) in Adam veroordeeld zijn en in Christus tot genade aangenomen worden.”

Het „in Christus”, deze wonderlijke verbondenheid met Messias Jezus, verklaart m.i. ook, waarom het Koninkrijk Gods, en evenzo de Dag des HEREN, reeds gekomen is en nog komt: er is zoiets als een herhalingsmoment.

Een moeilijke vraag blijft voor mij, of en in hoeverre het huidige Israël, dat alleen al in bijbelse tijden omwille van zijn knecht des HEREN zij meer geleden heeft (ook meer van Gods barmhartigheid ondervonden heeft) dan enig ander volk, afgedaan heeft als knecht. Is het als knecht uitgediend omdat hun God wel onze God, maar voor hen niet de Vader van onze Heer Jezus Mesias is? Israël heeft geleden en lijdt, misschien meer dan enig ander volk: door de eeuwen heen is zijn weg één *via dolorosa*. Maar de vraag is wel: mag Israël — na Messias Jezus — zich nog met de lijdende Knecht des HEREN identificeren? Ongeacht de uiteenlopende exegese van Rom. 11 : 25 v.v. blijft toch Jezus’ woord: gij onderzoekt de Schriften... en deze zijn het die van *Mij* getuigen (Joh. 5 : 39)?

„Er is niets mooiers in de wereld dan je vijanden te bijten”

Een jood mocht in het toenmalige Duitsland geen officieel ambt bekleden, niet in overheidsdienst staan. En nu de vraag hoe het komt dat wij ons zo makkelijk in een kritische rol laten stoppen. Wij Nederlanders in het algemeen doen dat niet ongaarne, maar wij gereformeerden zijn er ook niet vies van. Het woord kritisch wordt minder door ons gebruikt. Daarvan wisten wij al vrij vroeg dat er marxistische smetten aankleefden en zo-doende...

Wij gebruiken liever woorden als 'bezorgd' of 'verontrust'. Die in eerste instantie wat milder aandoen, qua betekenis dan ook positiever zijn geladen. Een moeder, die bezorgd is over één van haar kinderen, zal deze bezorgdheid tot uiting doen komen in extra aandacht en liefdebetoon t.o.v. dit kind. Het bezorgd-zijn drukt zich hier uit in een positieve houding t.a.v. het object van de bezorgdheid. Maar helaas hebben wij deze betekenis van het bezorgd-zijn niet erg goed begrepen, of gaan er aan voorbij. Onze kerkelijke bezorgdheid schept maar al te vaak afstand, wij distantiëren ons dan van het object van onze bezorgdheid. Dat doen we door middel van de abstractie, van het afstand nemen, of om Marx in dit verband eens te citeren, wij vervreemden ons ervan. In woord en geschrift gaan wij namelijk uiting geven aan onze bezorgdheid, wij vatten het in onze begrippen en woorden op een dusdanige manier dat er afstand ontstaat, het onderwerp van onze bezorgdheid en wijzelf. Net zoals de heks op de bezemsteel, stappen wij op onze pen en schieten de lucht in om vandaaruit onze verontrusting te tonen. Dit verweet Marx de filosofen van zijn tijd, deed zelf eigenlijk hetzelfde en wij volgen hem hierin na...

De vraag naar het waarom van ons kritisch bezigzijn is hiermee nog niet beantwoord. Ik geloof dat het te maken heeft met een stuk onvrede, die bijna ieder wel voelt met zijn eigen situatie. In de kritiek op de ander kan je vaak zo mooi eigen onlustgevoelens kwijt raken. Van depressies wordt wel gezegd dat het naar binnen toe gerichte agressie is. Bij kritiek zou je kunnen spreken van naar buiten toe gerichte agressie waarbij handtastelijkheden weliswaar worden vermeden maar die daarom niet minder gewelddadig is, in haar gevolgen onberekenbaar en vol dodelijk venijn. (Bij Marx leidde deze weg

tenslotte naar een eenzaam en verbitterde dood.)

Ook vraagt het veel meer van je om naar een persoon op wie je kritiek hebt toe te gaan en hem er mee te confronteren. Wij laten ons liever een soort profetenrol opleggen, waarbij we naderhand als het dan werkelijk misgaat kunnen zeggen: Zie je wel, ik heb nog zo gewaarschuwd. We zouden er dan goed aan doen nog eens na te lezen hoeveel pijn en verdriet de profeten in het O.T. gehad hebben door hun 'kritische' rol, met hoeveel moeite zij die op zich namen en uitvoerden, diep begaan als ze waren met het lot van degenen tot wie zij zich richtten. En ook hadden zij het lef, om de kritiek altijd op de man af te brengen met alle risico's van dien.

door
**Hans van Seventer
te Bedum**

Maar ik kan niet ontkennen dat ons gedrag daar vaak aanleiding toe gegeven heeft, ondanks al ons voortreffelijk schrijven over ons „cultuurmandaat”. Ook daar waar wij ons daadwerkelijk in de politiek of cultuur hebben begeven ligt ons de kritische rol beter dan de opbouwende. Ik loop met zo'n opmerking gevaar het vele goede wat daarin ligt en gelegen heeft te missen. Ik doel in de eerste plaats op de wijze waarop wij als gemeenschap naar buiten toe optreden, als kerk. Vele buiten ons ervaren deze gemeenschap als een gesloten zaak, die reeds lang de buitenstaander veroordeeld heeft en het daarbij laat.

Als er nu één bezorgd is over de situatie in de kerk en de wereld is het toch wel onze Here. In het uiten van die bezorgdheid ging Hij zo ver dat Hij naar ons toe kwam. Geen kritiek op verre afstand maar van aangezicht tot aangezicht. Geen kritiek zonder praktische aanwijzingen over hoe het dan wel moest, maar een komen in deze wereld en een laten zien hoe het dan wel moest in Zijn eigen leven. Hij zei dan ook van zich zelf: Ik ben de Waarheid, d.w.z. in Mijn leven en handelen en spreken ligt zichtbaar, tastbaar en hoorbaar opgesloten de weg die je kunt gaan om uit de ellende te komen. Wij zeggen meestal, dat wij de waarheid HEBBEN, alsof het iets is dat losstaat van onszelf. In ons kan je het uiteindelijk niet vinden en wij

wijzen dan heen naar Christus, daar ligt het antwoord en de verlossing. Toch gaan we dan misschien voorbij aan de nadruk die Christus zelf gelegd heeft op de eenheid die er zou moeten bestaan tussen ons en Hem.

„Ik bid niet alleen voor dezen (de discipelen), maar ook voor hen die door hun woord in Mij geloven (wij dus), opdat zij allen een zijn, gelijk Gij Vader in Mij en Ik in U, dat ook zij in Ons zijn; opdat de wereld gelove, dat Gij Mij gezonden hebt.”

Hij vraagt hier niet alleen maar om eenheid tussen ons onderling, maar ook om de eenheid tussen ons en God zelf. Paulus zegt op velerlei plaatsen met nadruk dat wij 'in Christus' zijn, leden van Zijn lichaam, een tempel waarin God zelf woont. Welnu, zouden wij dan ook niet mogen zeggen: Wij zijn de eenheid?

Ik hoor U nu zeggen: Dat is godslasterlijk of op zijn minst zeer eigendunkelijk. Ik bedoel het niet op de wijze zoals een broeder uit een andere christelijke groepering eens tegen mij zei: „Op dit moment spreekt de Heilige Geest door mij.” Nu dan is ook elke discussie uitgesloten, met de Heilige Geest ga ik niet discussiëren, dat is duidelijk, dan kan ik alleen maar eerbiedig luisteren. De Heilige Geest woont in mij, dat mag ik met het gezag van de Schrift zeggen, maar Hij heeft met een lastpost te maken die op allerlei manieren zich af weet te sluiten voor Zijn leiding. En omdat ik niet als een robot gemaakt ben, maar naar het beeld van God zelf moet Hij telkens een beroep doen op mijn keuzemogelijkheid.

Wat ik wel bedoel is, dat er toch ook wel wat zichtbaar mag zijn van Christus' aanwezigheid in mijn leven. Dat we soms al te gemakkelijk via ons 'zondig zijn' de ander naar Christus willen verwijzen, inplaats van dat hij door onze 'heiligmaking' er toe komt onze Heer te zoeken. Met de belofte van de Heilige Geest is er toch ook een geweldig potentiëel tot verandering van onszelf gegeven, en dat mag dan toch ook wel gezien worden.

Marx zag de godsdienst als een vlucht, een middel om uit de narigheid te komen zonder werkelijk de eigen situatie aan te pakken. Hij had dit van nabij meegemaakt. Het was joden in dit tijd verboden enig overheidsambt te bekleden. Zijn joodse vader kon dankzij zijn 'beking' tot de evangelisch-lutherse staatskerk een goede maatschappelijke positie bereiken. Het kan zijn dat hij zich werkelijk bekeerde, voor Marx moet het in ieder geval een bewijs zijn geweest voor zijn eigen opvatting van de godsdienst.

Dat het christelijk geloof te maken heeft met een vlucht, valt overigens niet te ontkennen. Het is de vlucht van een bang mensenkind naar zijn Maker. Dat deze vlucht

ook inhoudt: weglopen voor alle maatschappelijke verantwoordelijkheden geloof ik niet en zo is het me ook niet uit de gereformeerde traditie overgeleverd. Wel geloof ik dat de wijze waarop wij ons van onze maatschappelijke verantwoordelijkheden kwijten verantwoordelijk is voor de opvatting dat wij een exclusief volkje zijn. Die wijze is namelijk vaak die van: op een afstand toch mee willen doen. De ander voelt vaak bij voorbaat al een wantrouwen onzerzijds; pas op een humanist..., pas op een liberalist..., pas op 'n communist... Hou ze in de gaten! Kortom een kritische instelling.

Laten wij hier rustig eens schuld in belijden en aan de gang slaan om die indruk uit te wissen. Die kritische instelling heeft Marx bijna al zijn vrienden gekost en in eenzaamheid doen sterven. Of gelooft U soms dat een dergelijk lot ons gereformeerden niet zou kunnen treffen?

Voor in mijn mond

*Voor in mijn mond
werden woorden geboren
van vrijspraak,
het was voor Jan Rap
en zijn maat.*

*Ik vroeg van de zondaar
geen inbreng,
niet iets, dat er
zijn moest.*

*Ik zei: de zondaar
hééft niets,
alleen de have-nots
zijn welkom.*

*Vaak vroeg een broeder,
een mededienaar
nog wel,
een oudste,
wat ik bedoelde.
Ik zei dan: het geloof
is altijd een
lege hand, meer niet,
de man vond het maar
verdacht.*

*Broeder, zo dacht ik,
de gemeente heeft u
verkoren,
maar de Messias,
Hij niet,
alweer een wolf,
zo worden de schapen
verscheurd,
de vromen zetten hun tanden
erin.*

*'Zondig dapper', zei Luther,
maar wie durft het,
wie leeft er alleen van
genade?
Geen Lutheraar, die eraan
begint.*

*Niemand trachte te leven
als één, die geen zonde
meer doet:
een zeer brede weg,
een lied valt er nooit op
te zingen.*

Geert Boogaard
Uit: Met dank aan de Joden
Uitg. G. F. Callenbach.

Moderne wereldgelijkvormigheid (2)

De wereld

Eigenlijk ¹⁾ moet ik vooraf excuus maken, dat ik met een zo afgezaagd onderwerp ter tafel kom. Wereldgelijkvormigheid is een woord, dat onder onze jongeren geen al te beste klank heeft. Het is de sleutel van het taboe ten aanzien van alles wat we graag willen. Toen ik een knaap was hadden wij een fonkelnieuw dienstmeisje uit Urk. Eens hoorde ik haar gillen: o kijk eens, de mevrouw van de overkant zit op Zondag te handwerken!

Dat was in de jaren, waarin ik op Zondagmiddag uit de tuin werd gehaald met de vermaning: op Zondag fotograferen wij niet, dat is wereldgelijkvormig.

Op een jeugdcongres, waar ik een lezing hield over de besteding van de Zondag, beleed een der leiders publiek dat hij met zijn zoons op Zondag een tocht per schaats had gemaakt, die hem opgebroken was: hij was namelijk kerkelijk vermaand, en had zijn spijt betuigd. Nu, ik heb hem geantwoord dat het mij speet, dat hij zijn spijt betuigd had. Want hij had naar mijn mening zijn jongens geen groter weldaad kunnen bewijzen dan eens gezond met hen uit te gaan!

Toen ik 25 jaar geleden in Nunspeet kwam wonen, overkwam mij iets dergelijks. Ik verheugde mij in het bezit van 2 lieve kindertjes en 1 lieve vrouw; ik was bezeten van de schone Veluwe natuur; en ging op Zondagmiddag na kerktijd, bekapt met de picnic, met mijn gezin uit fietsen om niet terug te keren voor kinderbedtijd. Dat ging zo enkele weken achtereen goed. Maar toen kwam een bejaarde broeder, oud-ouderling en oud-wethouder, mij onder vier ogen bezoeken. Hij zei: beste meneer Milo, u gaat op Zondag na kerktijd met uw vrouw en kinderen uit fietsen, geloof ik? Nu, ik persoonlijk zie daar niet zoveel kwaad in; maar in de gemeente wordt er druk over gesproken. Als ik u een goede raad mag geven: bedenkt u iets anders voor de Zondagmiddag...

De vermaning was goed verpakt. Maar de gemeenschapsdwang kwam onverholven naar voren. En daar zat iets in, dat me rood deed aanlopen. Ik antwoordde dan ook: geachte broeder, dank voor uw belangstelling

voor mijn zaken. Wanneer u ooit zou merken, dat ik met ándermans vrouw en kinderen uit fietsen ga — wilt u me dan wel even waarschuwen?

Ja, lacht u maar eens om dergelijke verouderde gevallen. Maar constateer dan meteen: dat het hier om de kern van de zaak gaat. Niet: God verbiedt u dat; maar: de mensen menen dat u dat maar eens anders moest doen; en mensengeboden zijn altijd wrede — terwijl het juk des Heeren zacht is.

Trouwens: mensengeboden zijn altijd maar tijdelijk; gelukkig! Maar Gods geboden zijn eeuwig; ook gelukkig! Menseninzettingen passen zich aan bij de tijd en de omstandigheden; maar Gods geboden houden het uit. God vraagt van ons geen „raak niet en smaak niet en roer niet aan”; dat is altijd het shibboleth van de farizeeërs geweest. Maar Gods gebod vraagt wel: houd u bij uw eigen bronnen, en begeer niet de vrouw van uw naaste.

De wereld stoort zich niet aan Gods geboden. Maar de kerkmensen storen zich daar graag aan: die weten, dat Gods geboden voor ons bestwil zijn gegeven; dat wij dóór dezelve zullen leven. Heel ons leven staan wij voor de keus: willen wij onder Gods geboden staan — of onder de wetgeving van Satan? Bij elke beslissing zijn wij religieuze wezens, die ons bevinden in de rechtssfeer van het koninkrijk Gods — dan wel in die van de wereld.

Met *wereld* bedoelt de Schrift: deze schepping, zoals die door de zondeval van onze voorouders van rechtswege aan de Satan is vervallen. Zoals die dus doemwaardig voor God is geworden. ²⁾

Vandaar dat de Satan „overste dezer wereld” wordt genoemd. ³⁾ Vandaar dat deze wereld „in de macht van de Boze ligt”. ⁴⁾ Wie tot deze wereld behoort, wordt straks mét de wereld veroordeeld, uitgebannen, weggevaagd. ⁵⁾ Wie deze wereld liefheeft is een vijand van God ⁶⁾, die valt onder eenzelfde oordeel met de wereld. ⁷⁾

Dat heeft God zo nooit gewild. Hij heeft geen lust aan de dood van zondaars; Hij wenst hun bekering. ⁸⁾ Ja, zo lief had Hij de wereld, dat Hij er zijn zoon voor offerde, om de wereld terug te nemen van de Satan. ⁹⁾ Deze Zoon was Jezus Christus, de profeet die in de wereld zou komen, ¹⁰⁾ het lam Gods, dat de zonden der wereld kwam wegnemen, ¹¹⁾ de Heiland, die de wereld het leven geeft. ¹²⁾

Degenen die Hem als zaligmaker hebben aangenomen, die werden door Hem getrokken uit deze boze wereld. ¹³⁾ Zij werden apart gezet, dat is geheiligd, afgezonderd. Zij moesten zich voortaan onbesmet van de wereld houden, ¹⁴⁾ d.w.z.: ze moesten er zich niet meer door laten aansteken. Ze moesten voortaan hun leven-in-de-wereld haten ¹⁵⁾ opdat zij leden van het koninkrijk Gods mochten blijven. Ingelijfd in het koninkrijk Gods werden zij, doordat zij „uit de Geest geboren” waren, ¹⁶⁾ omdat zij wedergeboren waren.

Vanaf dat ogenblik is er de antithese tussen hen die ombekeerd in deze zeer tijdelijke wereld voortleven enerzijds; en hen die voor het eeuwige

O. MOOIWEER — ENSCHEDE

De inzet van de Reformatie

Bij de 31ste oktober denken we direkt aan een man als Luther. Al ging toen niet de werkelijke reformatie van start, toch blijft het een feit, dat hij als monnik op die bewuste datum het lef had zijn 95 stellingen aan de deur van de slotkapel te Wittenberg te bevestigen. Een imponerend gebeuren! Luther keerde zich tegen de aflaatbrieven van Tetzl, omdat hij zich liet corrigeren door de Open Brief van zijn God!!

In de bedoelde 95 stellingen slaat hij dan ook enkele malen het thema van het Woord van God aan. Al is het hier en daar nog bedekt met een laag roomse vernis, men proeft er uit wat Luther beoogt en wat hij centraal stelt.

Stelling 53 luidt n.l.: „Vijanden van Christus en van de paus zijn zij, die terwille van de aflaatprediking het WOORD GODS in andere kerken geheel het zwijgen opleggen.”

Stelling 54 heeft tot inhoud: „Onrecht geschiedt aan het WOORD GODS,

wanneer in dezelfde predikdienst evenveel of nog meer tijd wordt besteed aan de aflaten dan aan het WOORD GODS.”

Stralend is de 62ste stelling: „DE WARE SCHAT DER KERK IS HET HEILIGE EVANGELIE VAN DE ERE EN GENADE GODS.”

In het leven van Luther zelf heeft juist dát evangelie, dat Wóórd van God, een bijzondere betekenis gekregen. Toen hij in 1512 in Wittenberg als jong theologisch hoogleraar in de academische senaat werd opgenomen, noemde hij zichzelf graag: Doctor der Heilige Schrift. Dat was zijn ambt en omdat hij dat ambt van harte waarnam, werd hij reformator der Kerk door Gods genade.

Wanneer anderen en soms zijn eigen hart betwijfelden of hij wel het recht had om zich tegen de traditie der kerk te verzetten, beriep hij zich op zijn doctorseed: „Ik heb beloofd de Schrift trouw en zuiver te prediken, die eed moet ik houden.”

Luthers weg naar het volle licht werd hem aangewezen door Gods Geest in de Heilige Schrift. Het is en blijft typerend, dat het grootse moment in zijn leven, dat van de ommekeer, gemarkeerd wordt door die bekende tekst uit de Bijbel: Romeinen 1 vers 17: „Want daarin (n.l. in het evangelie) wordt de gerechtigheid, die voor God geldt, geopenbaard, uit geloof tot geloof, gelijk geschreven staat: de rechtvaardige zal door het geloof leven.” En hoe werd de sluier, die hij zelf over dat Schriftgedeelte gelegd had, weggenomen? Doordat hij nog eens de tekst in het verband las. Daardoor kwam hij tot de konklusie, dat God de gelovige gerechtigheid *SCHENKT!!* „Ik had het gevoel”, zegt hij, „alsof ik wedergeboren was en door open poorten het paradijs was binnengegaan. Direct zag de gehele Schrift me volkomen anders aan.”

En wat gebeurde op de 18de april 1521, toen Luther voor de Rijksdag te

leven zijn wedergeboren anderzijds. De wereld verstaat de kerk niet, omdat ze de Heiland niet verstaat. ¹⁷⁾

En de gelovigen verstaan de wereld hoe langer hoe minder, omdat ze de wereld „kruisigen”, ¹⁸⁾ dat is loslaten, afstoten, verwerpen. Ze wonen nog wel in de wereld; ze kunnen er niet voortijdig uitstappen; ¹⁹⁾ maar ze hebben er geen deel meer aan. ²⁰⁾

Ze zijn gasten en vreemdelingen ²¹⁾ omdat ze lid zijn van de hemelse gemeenschap; omdat hun burgerschap in de hemelen is, waar ze staan ingeschreven. ²²⁾

—o—

Nu, dat ze gasten en vreemdelingen zijn — dat helpt de wereld hun wel onthouden. Want in feite háát de wereld deze vreemde gasten ²³⁾ — ze wil hen niet kennen; ze verdrukt de vreemdelingen ²⁴⁾ die kans zien hun eigen karakter te bewaren, daartoe gesterkt door brieven uit den vreemde. Een vreemd lichaam, dat zich niet assimileert, wordt uitgestoten of ingekapseld.

En toch is dit het blijde lot der gelovigen in de wereld, wil het koninkrijk der hemelen blijven bestaan. Ze moeten zich niet bekommeren met de zaken van deze wereld ²⁵⁾ — maar zich gewillig voegen naar de wetgeving van het koninkrijk der hemelen. Ze moeten niet wandelen naar de geest van deze wereld, ²⁶⁾ niet deze wereld liefkrijgen ²⁷⁾ — want daar zijn ze te goed voor, ²⁸⁾ gekocht als ze zijn door Christus' kostbaar bloed.

—o—

Wereldgelijkvormigheid

En nu komt het. De gelovigen wordt in de Schrift op het hart gebonden: dat zij niet gelijkvormig zullen worden aan deze wereld; maar dat zij zich zullen veranderen door vernieuwing van hun gemoed. Zo zei het de SV in Rom. 12 : 2. „Maakt u dezer wereld niet gelijk, maar verandert u”, zei Luther. „Vormt u niet naar deze wereld, maar vertoont een andere gedaante”, zei prof. Brouwer. Of „hervormt u door vernieuwing van inzicht”, zegt de Canisiusvertaling. „Stemt Uw gedrag niet af op de wereld, zegt tenslotte de Willibrordus-uitgave.

Ziehier dus het recept voor de opbouw van Gods koninkrijk: zijn onderdanen mogen niet op de wereld gelijken, maar moeten zich innerlijk veranderen. ook: látén veranderen. Hun gemoed wordt vernieuwd. Zij worden „hervormd”. Ze vertonen een andere gedaante dan voorheen. Een nieuw inzicht beheerst hun leven, hun gedrag verandert. Zij hebben „changed their mind”, zoals de engelse term luidt. Ze vertonen een „renouvellement de l'intelligence”, zegt de franse Bijbel. Ze voegen zich niet langer naar hun vroegere aardse begeerten — maar worden heilig in hun wandel. ²⁹⁾

Deze dingen liggen nogal simpel. Het moet uiterlijk waarneembaar zijn dat wij ons bekeerd hebben — of we zijn eenvoudig niet bekeerd. Die

bekering moge een stuk van ons geloof zijn — maar als die bekering niet naar buiten duidelijk en ondubbelzinnig blijkt, dan moeten we maar niet aan die bekering geloven. Wie zegt God lief te hebben, en tegelijk de naaste haat, die bedriegt God en de naaste. En zichzelf bovendien. ³⁰⁾

Mij dunkt: we kunnen elkaar dit niet duidelijk genoeg zeggen. Onder ons gereformeerden bestaat zo ellendig veel scholastiek en traditionalisme en verfinde logica — dat we elkaar, en zo mogelijk God Zelf, proberen voor de gek te houden. Maar de Bijbel zegt onomwonden: tóón me uw geloof maar uit uw werken! ³¹⁾ En geen smoesjes van ruwe bolster met blanke pit; en geen theologie van God, die de harten kent — en van mensen, die slechts aanzien wat voor ogen is. Zijn wij bekeerd, dan moeten wij leesbare brieven van het Evangelie zijn — en geen sigarenzakjes met rebusjes.

—o—

En toch: hier beginnen de misverstanden. De kerk nam al de eeuwen door genoeg met het eerste deel van de tekst: dat haar gezicht zou afwijken van dat van de wereld. Gaat de wereld rechts — dan marcheert de kerk links. Zegt de wereld van harte „ja” — dan zegt de kerk bene-pen „neen”. Zegt de wereld: bruiloft vieren — dan zegt de kerk: begrafenis spelen. Op deze wijze lijkt de kerk werkelijk in genen dele op de wereld; er kan geen misverstand bestaan. Maar op deze wijze lijkt de kerk óók volstrekt niet op de Heiland! Want in al haar gedragingen richt zij zich negatief tóch op de wereld. En ze richt zich niet op de Heiland. Zij wordt niet veranderd in haar gemoed. Zij ziet haar leden zich niet voegen onder de wetgeving van het koninkrijk der hemelen.

En dáár ging het nu juist om. Niet maar: dat wij zullen afsteken bij de wereld — zonder meer. Maar dat wij anders zullen zijn dan de wereld — opdat wij gelijkvormig zullen zijn aan de Zoon Gods. Dat wil zggén: de ene stijl loslaten — om de andere stijl te volgen. Door niet langer op de Satan te gelijken mogen wij steeds meer op de Heiland gaan gelijken.

(wordt vervolgd)

¹⁾ Zoals u weet is dit een rede, precies 14 jaar geleden gehouden voor de Studentenvereniging Hendrik de Cock te Groningen. — ²⁾ Rom. 3 : 19 — ³⁾ Joh. 12 : 31 — ⁴⁾ 1 Joh. 5 : 19 — ⁵⁾ Joh. 3 : 17 — ⁶⁾ Jac. 4 : 4 — ⁷⁾ Joh. 12 : 31 — ⁸⁾ Ez. 18 : 23 — ⁹⁾ Joh. 3 : 17 — ¹⁰⁾ Joh. 6 : 14 — ¹¹⁾ Joh. 3 : 16 — ¹²⁾ Joh. 6 : 33 — ¹³⁾ Gal 1 : 4 — ¹⁴⁾ Jac. 1 : 27 — ¹⁵⁾ Joh. 12 : 25 — ¹⁶⁾ 1 Cor. 2 : 12 — ¹⁷⁾ Joh. 17 : 25 — ¹⁸⁾ Gal. 6 : 14 — ¹⁹⁾ 1 Cor. 5 : 10 — ²⁰⁾ Joh. 17 : 16 — ²¹⁾ Hebr. 11 : 13 — ²²⁾ Ef. 2 : 12 — ²³⁾ 1 Joh. 3 : 13 — Joh. 17 : 14 — ²⁴⁾ Joh. 16 : 33 — ²⁵⁾ 1 Cor. 7 : 33 — ²⁶⁾ Ef. 2 : 2 — ²⁷⁾ 2 Tim. 4 : 10 — 1 Joh. 2 : 15 — ²⁸⁾ Hebr. 11 : 38 — ²⁹⁾ 1 Petr. 1 : 14 — ³⁰⁾ 1 Joh. 2 : 9-11 — ³¹⁾ Jac. 2.

P.S.

Aan de lezers van deze rubriek zij meegedeeld, dat onze vroegere tuinman GART, die vele jaren in deze rubriek voorkwam, onder de naam van Gerrit Landolt te Vierhouten op 5 oktober in zijn Heer en Heiland zacht is ontslapen.
D. W. L. M.

Worms stond? Toen hem gevraagd werd: „Wilt ge de boeken, die ge als de uwe erkend hebt, herroepen?” besloot Luther een krachtige rede ten antwoord aldus: „Als men mij overtuigen kan van ongelijk, dan zal ik herroepen. Want dat ik voor alle menselijke dwaling toegankelijk ben, daarvan ben ik overtuigd. Dit mag ik echter eisen, dat men mij uit Gods Woord bewijst als ik dwaal. Zelfs Christus, Die de Waarheid was, zeide, voor de Hogepriester staande: „Bewijs Mij, dat Ik verkeerd gesproken heb.”

Zijn hele leven lang heeft Maarten Luther geworsteld met de vraag betreffende de vorm, de vormgeving, de overzetting en de verkondiging van het Woord van zijn God. Hierin bleek publiek, dat zijn strijd de schone strijd van het geloof was, welke lelijke dingen zijn tegenstanders ook tegen hem uitspeelden en uitspookten. Dit kwam voor Luther zo vast als een paal boven water te staan: Niet de Kerk legt de Bijbel uit voor de onmondige leek, maar de Bijbel legt zichzelf uit! God Zelf spreekt daarin de mens persoonlijk toe. *De Schrift is hem Gods Woord in letterlijke zin!*

Ook sommige van zijn vrienden gaven gedeelten van de Bijbel uit in het Duits. „Ik hoop”, zegt Luther, „dat op den duur elke stad een vertaler van de Bijbel zal krijgen, omdat de handen, tongen, ogen, oren en harten van alle Christenen zich met dit ene Boek moesten bezighouden.”

Het is belangrijk na te gaan welke opvatting de reformatoren, vooral Calvijn mag hier niet vergeten worden, betreffende het gezag en de inhoud van de Heilige Schrift huldigden. De Heilige Geest verheerlijkt Christus voor ons door middel van het Woord. En daarom kon Calvijn ook van de Schriften zeggen, dat zij het gewaad van Christus vormden. Christus verschijnt ons in het gewaad van de Heilige Schrift, bekleed met het evangelie. Onze omgang met de Bijbel moet zijn een omgang met de

Christus der Schriften. „Als ge Christus wegneemt uit de Bijbel, wat houdt ge dan nog over?”, zo luidde de vraag van Luther aan het adres van Erasmus.

Wie Christus heeft, heeft alles. Want de waarheid der Schrift is een zuiver afgeronde gouden ring zonder naad, ze bevat maar één leerstuk: *Christus*. We gaan er nu aan voorbij, dat Luther vanuit dit gezichtspunt een verkeerde konklusie trok ten aanzien van sommige Bijbelboeken. Maar wat Luther opmerkte was to the point!

De strijd van de reformatie tegen Rome spitte zich telkens toe op dit punt: Zal de Bijbel het alleen te zeggen hebben of is er naast de Schrift nog een andere autoriteit? Kan naast de Bijbel nog de traditie geplaatst worden, het gezag van de kerkvaders, de concilies, de pauselijke decreten? De Roomse kerk stelt metterdaad Schrift en traditie op één lijn. Maar de reformatie liet niet langer de aanvaarding van de Bijbel afhankelijk stellen van het gezag en de akseptatie van de Kerk. Het Woord regeert de kerk en niet andersom. Doordat het Woord was ingekapseld in een hiërarchische kerkstructuur, verkeerde volgens Luther het volk van God in gevaar — hij zag het voor zijn ogen gebeuren, de aflat b.v. — want het kreeg onvoldoende uitzicht op zijn enige, zijn goddelijke oorsprong, zoals Luther zich graag uitdrukte. De Geest kon niet meer waaien waar Hij wilde. **DAAROM WERD LUTHER REFORMATOR.** „De Kerk”, aldus Luther, „blijft een onderdanige zondares voor God tot aan de jongste dag en zij is alleen heilig in Christus, haar Heiland, door genade en vergeving van zonden.” En als men denkt, dat Rome vandaag een andere leer voorstaat betreffende de onfeilbaarheid en het gezag van de kerk, dan vergist men zich deerlijk. Want ik lees in „De Nieuwe Katechismus” — Geloofsverkondiging voor volwassenen — het volgende onder het

kopje: Het bisschoppencollege en de onfeilbaarheid: „De gezamenlijke bisschoppen zijn de hoeders van de kerk en van Christus' waarheid. In hen komt de onfeilbaarheid van „Gods eigen volk", dat door Christus niet verlaten wordt, tot uiting. *Daarom is het concilie onfeilbaar, als het zegt uitdrukkelijk als zodanig te spreken.*" (cursivering van mij, O.M.).

Luthers visie op de Bijbel had ongetwijfeld tot achtergrond het sakramentalisme van de Roomse kerk, waarbij men dacht aan een ingestorte genade. Het ging allemaal automatisch. Daarvoor was zelfs het geloof niet een onontkoombare voorwaarde. Maar wat bleef er zo over van de functie van het LEVENDE WOORD? De eis van het Verbond der genade kwam in de mist, omdat men de belofte misduidelde. Maar Luther aksentueerde de analogie tussen de uitwerking, die Gods genade en macht hadden op de historische Christus en de uitwerking, die de Heilige Schrift als Evangelie heeft op ons: „Gods macht deed Hém eenmaal opstaan van de doden, het Evangelie maakt óns levend, hier en nu." Prediking wil volgens Luther zeggen, dat de dood van Christus MIJN dood is, het sterven van mijn oude mens. Zij betekent tevens, dat de opstanding van Christus MIJN opstanding is, het leven van de nieuwe mens.

Luther eerde Gods Woord op Godewaardige manier. De Heilige Schrift is alleen van God, aldus de Wittenberger reformator. Hij alleen heeft haar gesproken en geschreven. Wij mogen er geen letter of tittel aan veranderen. Immers: „De Heilige Schrift is Gods Woord, in lettertekens gevat en uitgebeeld zoals Christus, het eeuwige Woord Gods, in het kleed van de mensheid werd gehuld."

Ik geef nog één machtige volzin van deze Doctor der Heilige Schrift, die een begenadigd predicator was, aan U door, terwijl ik mij moet beheersen om niet breder en verder te citeren: „In Zijn Woord wandelt Christus Victor met Zijn Heilige Geest midden onder de mensen en viert Zijn overwinning over de machten van het verderf, van geslacht op geslacht."

Wat doen wij vandaag met het evangelie als het overwinningsbericht van Christus? We behoeven de waarheid van de Bijbel niet te bewijzen evenmin als we een leeuw behoeven te verdedigen naar de nuchtere opmerking van Spurgeon. Maar laten we ons het toevertrouwde pand niet ontutselen? Laten we de woorden schepping, zonde, genade, geloof, ongelooft en wat dies meer zij op de plaats staan waar God ze gezet heeft? Of maken we bij de hantering van die gulden woorden ons schuldig aan een verandering van het gehalte van deze schriftuurlijke begrippen? Of kapitulieren we voor de ethiek van de revolutie en voor een selekterend Schriftgebruik, dat de Bijbel „alleen" gebruikt om Jezus' betekenis tot dit leven te beperken? Dan geldt het woord van de apostel Paulus: „Indien wij alleen voor dit leven onze hoop op Christus gebouwd hebben, zijn wij de beklagenswaardigste van alle mensen." (1 Kor. 15 : 29).

We zullen door de prediking van het volle evangelie moeten leren de gevaren en fronten te onderkennen. Zo zullen we ons laten reguleren door dat indringende Petrinische woord: „Het einde aller dingen is nabij gekomen. Komt dus tot bezinning en wordt nuchter, opdat gij kunt bidden." (1 Petr. 4 : 7). *Dat is de dagorder van de kerk!!* De reformatorische waarden zijn aan het evangelie ontleend! Daarom houden ze het uit in een turbulente wereld en in een versplinterde kerk! Het gaat er niet om de kerk een vals oecumenisch gezicht te geven, maar om die kerk te laten staan op de oude schriftuurlijke ware oecumenische basis van het Woord!

*Gods Woord houdt stand in eeuwigheid
en zal geen duimbreed wijken.*

Geraadpleegde en geciteerde literatuur:

1. Dr W. J. Kooiman: „Maarten Luther — Doctor der Heilige Schrift — Reformator der Kerk", Amsterdam 1948.
2. Dr W. J. Kooiman: „Luther, zijn weg en werk", Amsterdam 1954.
3. „De nieuwe Katechismus", 's-Hertogenbosch-Roermond 1966.
4. Dr W. J. Kooiman e.a.: „Spelregels", Amsterdam 1967.
5. Prof. dr G. H. Posthumus Meyes: „Historische beschouwingen over de onfeilbaarheid van de kerk", Rondom het Woord, 11de jrg. no. 1.
6. Dr C. van der Waal: „Sola Scriptura", deel 1, Goes 1966.
7. Ds W. van 't Spijker: „Fundamentele vragen betreffende onze OM-GANG MET DE BIJBEL", Den Haag 1962.
8. Dr W. H. Velema: „De nieuwe Theologie en de Heilige Schrift", Amsterdam 1970.

Wegens vakantie

is het adres van de Leden-administratie tot 28 oktober gesloten.

KON. WILHELMINALAAN 38 - 3956 TD LEERSUM

H. J. JAGER — KAMPEN

Zo was het (21)

M'n vorig praatje ging over de moeite, die sommigen — of moet ik zeggen: velen? — hebben met de toegang tot het H. Avondmaal. Ze willen niet ontkennen dat ze in de Here Jezus geloven. En toch zijn ze niet zeker of ze wel gerechtigd zijn Avondmaal te vieren. Een mens moet toch maar wedergeboren zijn en echt bekeerd? en voor hen is de uitverkiezing ook een probleem. En er staat toch ook, dat iemand zich een oordeel kan eten en drinken? Is het dan maar niet veiliger zich te onthouden? Daartegen heb ik altijd ingebracht, dat geloof in de Heiland de hoofdzaak is. Wie niet gelooft zal niet toegaan, hij zal ook niet willen. Hij geeft immers niets om de Here? Nu dan. Maar wie in de Zaligmaker gelooft weet zich toch geroepen om Zijn dood te verkondigen? En die is door het geloof toch gekomen tot nieuw leven? En die heeft zich toch bekeerd van ongelooft tot geloof? En hij begeert z'n geloof te sterken en toe te nemen in de genade en kennis van de Heiland.

Daarop wil ik in dit praatje nog doorgaan. Want in m'n pastorale praktijk merk ik nog, dat velen 't met het Avondmaal toch wel moeilijk hebben. Ze zeggen dat zo niet — we uiten ons niet gemakkelijk en praten er niet gemakkelijk over — maar ze zitten toch met de vraag: is het wel voor mij? Er zijn twee gevaren op dit gebied. Aan de ene kant kan men het te gemakkelijk opnemen. Te vanzelfsprekend. Aan de andere kant dreigt het gevaar dat men het als normaal beschouwt, dat men niet deelneemt. In m'n eerste gemeente in Friesland sprak het vanzelf, dat ieder die tot onderscheid van jaren was gekomen Belijdenis van z'n geloof aflegde en deelnam aan de Tafel van de Here. „Dat hoort zo", zei men. Wie bij de Avondmaalsviering niet aanwezig was, bleef thuis omdat hij doodziek was om zo te zeggen óf hij had laaiende ruzie met familie of buurman. Het was normaal dat heel de gemeente aanzat.

Toen ik in Voorthuizen kwam merkte ik al gauw, dat het daar heel anders stond. Wel vierde het grootste deel van de belijdende leden het Avondmaal. Maar velen deden dat met „vrees en beven". Het kwam nogal eens voor, dat jonge brs en zrs Geloofsbelijdenis aflegden en de dood des Heren verkondigden. Maar als ze trouwden kwamen ze vaak bij de ouders inwonen. En die vonden het „zo gemakkelijk niet". Vierden vaak geen Avondmaal. Ze waren toch wel vroom. Maar ze waarschuwden kinderen en kleinkinderen soms: Weest toch voorzichtig! Het gaat toch niet zo maar. Leven jullie wel zo vroom? Hebben jullie het niet mis? En dan werden jonge mannen en vrouwen soms weer bang en bleven weg.

Nu moeten we wel in rekening brengen, dat de traditie, de gewoonte van eeuwen her, een sterke invloed heeft. Als een gemeente door de prediking of door invloed-van-buiten-af eigenlijk bang is gemaakt voor het H. Avondmaal, dan zit de angst er om zo te zeggen ingeroest. Is daarentegen het ruime Evangelie van vergeving en leven gepredikt, dan wordt het allicht gewoonte om wél de dood van de Here te verkondigen. Er schijnt ook verband te bestaan tussen de streek waar men woont en de vrijmoedigheid of de moedeloosheid in deze zaken. Het schijnt, dat in vissersdorpen, waar het leven onzeker was en de dood dreigde, de zwaarmoedigheid vaak de overhand had over de vrijmoedigheid. De sporen daarvan zijn vandaag nog te zien. Ook in streken waar het leven bedreigd werd door overstroming was de vrijmoedigheid vaak zoek. In Friesland was er ook een duidelijk verschil tussen bewoners van de weidestroken en die van de woudstroken. Maakt het leven tussen bossen soms zwaarmoedig? Ik weet niet hoe dat verband ligt. Mogelijk weet een psycholoog daar een antwoord op. Maar dat de verschillen bestaan is dunkt mij zeker. Daarom moeten wij in ons oordeel over anderen ook wat voorzichtig zijn. We kunnen wel smalend neerzien op de Veluwnaars, die Gods beloften maar moeilijk aanvaarden. Maar hoe zou het met ons staan als wij daar geboren en getogen waren? Onder een dreigende prediking, die meer van hel en verdoemenis sprak dan van genade en verlossing? Ik heb mensen gekend, die oprecht in de Here Jezus geloofden, zich voor het Evangelie ook niet schaamden, levende brieven van Christus; die tot hun dood toe aarzelend stonden tegenover het H. Avondmaal. Daartegen heb ik ook mensen gekend, van wie ik zeer betwijfelde of zij wel echt de Here Jezus liefhadden; terwijl zij toch met grote vrijmoedigheid „aan gingen".

Hoe dat ook zij: Velen zitten met de vraag of zij zullen deelnemen of weg blijven? En de zelfbeproeving brengt hun geen klaarheid. En over die

zelftoetsing of zelfbeproeving of zelfbeschouwing wil ik nog iets zeggen. M.i. bestaat hierover nogal wat misverstand.

We spreken van zelfonderzoek of zelfbeproeving. M.i. kunnen we het best spreken van zelftoetsing. We hebben ons zelf te toetsen of te keuren, met als maatstaf het Woord des HEREN. We zouden ook kunnen zeggen: Onszelf stellen onder de tucht van de Here Jezus. Hem bij het zelfonderzoek er niet buiten houden. We moeten het licht van Wet en Evangelie niet buiten onze zelftoetsing houden. Dan zou het worden een beschouwen van eigen hart en gevoelens en ervaringen. Dat zouden we kunnen noemen: zelfbeschouwing.

Een zelfbeschouwer stelt zich de vraag: ken ik mijn zonde wel goed, is mijn berouw wel diep genoeg? Is mijn ervaring wel voldoende? Meestal zal hij tot de conclusie komen: neen, ik betreur mijn ongerechtigheid niet voldoende. Want o, ik ben toch zo slecht, maar gevoel dat niet genoeg. En o, mijn gebed om vergeving is zo dor. En ach... En hij blijft weg van het Avondmaal. Terwijl de Here zegt: Doe dat tot mijn gedachtenis. Het is ook mogelijk, dat de zelfbeschouwer tot de gevolgtrekking komt. Ik gevoel m'n ongerechtigheid echt en ik heb er ó zo groot verdriet van. Mijn schuldbesef is zo groot, dat ik daarmee voor God wel kan verschijnen. En hij viert Avondmaal; niet omdat hij zichzelf mishaat om z'n zonden. Maar omdat hij een behagen heeft in zijn mishagen. Het behaagt hem zeer, dat hij zich zo ellendig voelt. Hij pronkt met zijn schuldbesef en dat is in de grond der zaak hoogmoed. En dat behaagt de HERE niet.

En wat het geloof betreft, de zelfbeschouwer bekijkt zijn geloof, z'n geloofsbesef, z'n geloofservaring. Meestal met het gevolg, dat hij wegblijft van de Tafel van de Here. Hij bevindt z'n geloof te zwak en te klein. Maar het kan ook zijn, dat hij tot de slotsom komt: Sterk is m'n geloof en machtig mijn vertrouwen. En hij komt tot het Avondmaal, roemend in z'n sterk geloof. Dat hij aan de Here kan aanbieden. Hij gelooft in of aan z'n geloof. Vaak zolang als het duurt, want later twijfelt hij weer aan zichzelf. En zit weer in de put.

En wat het „stuk der dankbaarheid” betreft kan de zelfbeschouwer weer tot tweeërlei slotsom komen. Hij kan concluderen: Mijn gevoelens van dankbaarheid zijn veel te gering. Ik moest veel blijer en dankbaarder zijn. En hij gaat niet aan. Of hij komt tot de slotsom: Ja, mijn dankbaarheid is o zo groot. Ik deed met blijdschap dit en dat voor de kerk en voor de Here. Ik ben een ijveraar in het Koninkrijk. En behaagt zo zichzelf. Maar niet aan de Here. Zo staat het met de zelfbeschouwer.

Maar de echte zelftoetsing of zelfkeuring is anders. Een gelovige vraagt zich niet af of hij van zichzelf mag geloven, dat hij een gelovige is. Maar de vraag is: Geloof ik in de Here Jezus. Geloof ik het Evangelie van verlossing en vergeving. Geloof ik in de liefde van God, de genade van de Here Jezus en de gemeenschap van de Heilige Geest. En hij zegt met meer of minder vrijmoedigheid: Ja, ik geloof. Misschien wel met de toevoeging: En sterk mij in de strijd tegen mijn ongeloof. Hij zoekt het leven en de zaligheid buiten zichzelf in Jezus Christus en niet in zichzelf. En hij verkondigt de dood van de Here en sterkt zo zijn geloof.

Dat is m.i. de eerste vraag. Dan ook de tweede: Ken ik mijn ongerechtigheid in het licht van de Wet en het Evangelie? Wie gelooft toetst z'n leven aan het Woord des HEREN. En wie zou dan niet erkennen „gebreken en zwakheden” in z'n leven? En hij zegt met Paulus: „Ik ellendig mens”. D.w.z. ik door de zonde belaagde en geplaagde mens. En hij mishaat zichzelf en verootmoedigt zich voor de HERE en bidt om vergeving. En gaat zo als zondaar naar de Tafel der gemeenschap met Christus en de gemeente.

En wat het derde stuk betreft: Wie gelooft in de Here Jezus toetst zijn doen en laten aan de regel der dankbaarheid. De HERE geeft veel en vraagt veel: Reinheid van hart en zuiverheid van gedachten en oprechtheid in handel en wandel. En hij zegt: Here, Gij weet dat ik U liefheb. Ik begeer naar uw wil te handelen. Maar soms struikelde ik. Misschien moet hij erkennen: Ik ben gevallen in een oud kwaad. Maar: Ik sta weer op en blijf U verwachten. En hij kan het niet laten, de dood van de Here te verkondigen. En uit te zien naar de wederkomst van Christus, om dan bij de Here te zijn.

De zelfbeschouwer zoekt naar allerlei kenmerken. En als hij die vindt gelooft hij op grond daarvan een kind van God te zijn. Waardig om aan de Tafel van de Here deel te nemen. Hij wil niet met lege handen tot de Here komen. Hij wil eigenlijk niet van genade leven. Maar wil op iets steunen van of in zichzelf. Hij leeft eigenlijk uit de wet en niet uit het Evangelie. Niet van genade maar van verdienste, al weet hij het zelf niet. Bij alle schijn van vroomheid en ernst is het in de grond der zaak zelfverheffing. Als hij gaat aanzitten zegt hij eigenlijk: Ik heb een zeer diep schuldbesef. Dus mag ik van mij geloven, dat ik geloof. Of hij steunt op

z'n diepe dankbaarheid of op z'n anders zijn en doen dan de anderen. Hij gelijkt daarin op de Farizeeër, die op zichzelf vertrouwt en de anderen niets acht.

Waar deze houding in de gemeente aangenomen wordt is het grondig mis. Ik las eens, dat het in een Duitse gemeente is voorgekomen, dat onder een preek van voorbereiding, zij die zich waardig keurden gingen staan! Daar stonden zij dan, de gekenden des HEREN. De uitverkorenen bij uitnemendheid. En als het Avondmaal werd bediend schreden zij als pauwen naar voren. Zij liepen met hun waardigheid te koop zal ik maar zeggen. Zij hadden de HERE iets aan te bieden. En zij, die het zover niet hadden gebracht, hadden voor deze gekenden ook nog groot respect: dát waren nu de echte vromen. Zij waren de groten in de Koninkrijk Gods. En zij die zich onwaardig achtten verzuchtten: Mochten wij ook eens zo vroom zijn.

Als wij ons toetsen aan de maatstaf van het Woord van de HERE dan mishagen we onszelf. Dan belijden we onze zonden en zwakheden. Dan zijn we verslagen van geest en bidden om genade. Dan roemen we niet in ons geloof, maar in de genade van onze Here Jezus Christus. En in de liefde van God de Vader. En in de gemeenschap van de Heilige Geest. En geven zo de eer niet aan onszelf, maar aan God die ons verkoor en deed naderen tot de troon der genade. Dan laten we niet naar ons kijken en verheffen we ons boven niemand ter wereld. Maar dan verkondigen wij de dood van Jezus Christus als de enige bron der zaligheid. En dan zingen we van Gods goedertierenheid. Dan verblijden we ons niet in wat wij zijn of hebben of gevoelen en ervaren. Maar dan verblijden we ons in Hem, die het leven van ons leven en de kracht van onze kracht is. We erkennen dan: Ik ellendig mens, wie zal mij verlossen uit dit doods bestaan? Maar laten er ook op volgen: Gode zij dank, die ons de overwinning geeft door Jezus Christus, onze Here.

Als er in de gemeente te Korinthe grote misstanden zijn bij de viering van het Avondmaal, dan zegt Paulus wel dat het zó niet gaat. De misstand moeten ze veranderen. Ze moeten zich toetsen. Maar dan volgt er niet: Blijft maar weg! Doch: „Ieder beproeve zichzelf en ete dan van het brood en drinke uit de beker.” En dat zegt de Here nog tot ieder, die het leven en de zaligheid buiten zichzelf zoekt in Jezus Christus onze Heer.

kerknieuws

Ds S. A. van der Veer — Luchtmachtpredikant S. A. van der Veer van de vliegbasis Ypenburg, die enkele weken geleden met zijn gezin was overgegaan naar de gereformeerde kerken en daar ook beroepbaar was gesteld, is op zijn besluit teruggekomen en heeft weer aansluiting gezocht bij de gereformeerde kerken (vrijgemaakt buiten verband), waartoe hij tot voor kort behoorde. Ds Van der Veer was emeritus-predikant van de kerk van Wapenveld.

(overgenomen uit Trouw)

ADRESSEN

Beverwijk — Scriba: D. A. Dijkman, Juliana van Stolbergstraat 24, Castrium, tel. 02518-51030.
Diakonie: H. van Dijk, De Tiende straat 11, Velzen-Nrd., tel. 02510-24338.

Hengelo — Het adres van de scriba van de kerk van Hengelo (J. K. L. Koning) is nu: Breemanweg 593, 7555 KD Hengelo, tel. 05400-10133.

CHRISTELIJKE GEREFORMEERDE KERKEN

Zending — De christelijke gereformeerde kerken hebben twee artsen uitgezonden in zendingsdienst naar Vendaland, Zuid-Afrika. Het zijn de artsen K. C. van Egmond en P. Snoep met hun echtgenoten. Zij gaan in het ziekenhuis Siloam werken. Een bij-

zonderheid is, dat beide echtparen zelf niet christelijk gereformeerd zijn, maar tot de hervormde kerk behoren. (overgenomen uit Trouw)

nieuws uit breder kring

Hendrik de Cock/VOCO — Van het bestuur van de VOCO ontving de redactie „Comenentaar van de VOCO op de reactie van „Hendrik de Cock” alsmede „Open brief aan de leden van de VCS „Hendrik de Cock”.” Dit is het vervolg op de door VOCO en Hendrik de Cock ingezonden persberichten, welke geplaatst zijn in de nummers van 18 aug. en 8 sept. jl. van ons blad. De redactie meent met het tot dusverre geplaatste te moeten volstaan en geeft nu slechts door dat de „Open brief aan de leden van de VCS „Hendrik de Cock”” à f 1,75 te bestellen is bij: VOCO, postbus 8045 Groningen.

EB-Kerstnummer 1978

De Stichting Elisabethbode te Lochem komt dit jaar weer uit met haar inmiddels zeer bekende uitgave: het Kerstnummer 1978.

Ook dit keer weer een nummer van 24 pagina's, waarvan 12 in kleur. Bekend om de positieve inhoud, de uitvoering en de lage prijs. Elk jaar stijgt de oplage van het Kerstnummer: in 1976 was deze 560.000 exemplaren, vorig jaar 650.000 exemplaren, voor dit jaar wordt gerekend op enkele duizenden meer.

ONDERSCHIED TUSSEN RECHTZINNIG EN VRIJZINNIG IS VERVAAGD.

Dit zegt Prof. Dr. L. J. van Holk in een interview in Kerknieuws nieuwe stijl.

Wie zich met ingang van 1 januari a.s. voor een jaar abonneert ontvangt de nummers vanaf 1 oktober gratis zolang de voorraad strekt.

Vraag proefnummer antwoordnummer 102, Heerlen. (postzegel overbodig)

Ik abonneer mij op Kerknieuws

naam :

adres :

handtekening :

Op.

Over de uitvoering: voor- en achterpagina vormen één geheel en zijn een ontwerp van de kunstenaar Reint de Jonge; extra kwaliteit papier.

Over de inhoud: het thema luidt: de vrede en „onvrede” van Kerst. Dit thema komt u tegen in de artikelen, ook in de speciaal voor dit Kerstnummer geschreven gedichten van Nel Benschop, Geert Boogaard, Jenny Bolt, Lenze L. Bouwers, Co 't Hart, Inge Lievaart, Wicher Triemstra, Enny Ijskes-Kooger en Jaap Zijlstra.

Kortom: inhoud en uitvoering vormen een nummer dienstbaar gemaakt aan de verbreiding van het evangelie van Jezus Christus.

Door de lage prijzen is het nummer geschikt voor verspreiding op grote schaal: 50 cent (vanaf 10 ex) — 20 cent (boven 2500 ex.). Alle prijzen zijn inclusief verzendkosten.

Voor inlichtingen en evt. aanvragen

van een proefnummer kan men zich wenden tot de Stichting Elisabethbode, Postbus 100, 7240 AC Lochem. Tel. 05730-4551 ('s avonds 2526).

Reformatische Bijbelschool Zeist

Zaterdag 16 september jl. vond op de Reformatische Bijbelschool te Zeist de opening plaats van het nieuwe cursusjaar. Het was een feestelijke dag met zeer veel belangstellenden. 's Morgens was er een informele bijeenkomst met informatie over de cursussen (een één- en een driejarige opleiding) en over de gang van zaken op de school.

's Middags vond de officiële opening plaats in het kerkje van de Nederlandse Protestantse Bond te Zeist. Ds A. Noordegraaf, lid van de Raad van Advies van de school, hield een toespraak over het mondig zijn van de christen, n.a.v. Efeze 4:14, 15. Ds Noordegraaf gaf aan dat het in de opleiding op de Bijbelschool niet het belangrijkste is om in het bezit te komen van een diploma waarmee je aan de slag kunt in allerlei kerkelijk werk; het belangrijkste is om, mede door de opleiding aan de Bijbelschool, toegerust te worden tot alle goed werk, tot mensen Gods die hun taak en plaats verstaan in de gemeente van Jezus Christus. De mondigheid om deze plaats in te nemen ontstaat in een geloofsrelatie met het Hoofd van de gemeente Jezus Christus, een relatie die vrijmaakt en bevrijdt, en daarnaast door toerusting en vorming. Deze vorming en toerusting wil ook de school gestalte geven primair d.m.v. studie van de bijbel en daarnaast ook andere vakken zoals ethiek etc. Het belangrijkste voor elke christen is dat hij opgebouwd wordt in geloofskennis en liefde, dat maakt de groei van een christen uit en daardoor groeit een gemeente ook in mondigheid in bijbelse zin, aldus Ds Noordegraaf.

Na deze toespraak stelde de Voorzitter van het Bestuur, dhr. G. van Oordt, de nieuwe studenten voor. Er zijn dit jaar 18 nieuwe studenten voor de driejarige opleiding en 18 studenten voor de éénjarige Vormingskursus.

Na afloop van de dienst was er nog gelegenheid voor theedrinken in de school.

De gehele dag was er in het schoolgebouw een bazar waarvan de opbrengst bestemd was voor het bouwfonds van de school. De bazar bracht het mooie bedrag op van f 5.800,—. De kollekte tijdens de dienst bracht f 1.629,— op; deze kollekte was bestemd voor een goede schrijfmachine voor de school.

De Gereformeerde Sociale Akademie "de Vijverberg" te Ede

hogere beroepsopleiding
met studierichtingen maatschappelijk
werk, cultureel werk en inrichtingswerk

geeft informatie over de cursus ,79-'80

in EDE

op 8 november 1978, om 15.00 uur,
in de aula van de pedagogische akademie „Felua”,
Prins Bernhardlaan;

in ROTTERDAM

op 9 november 1978, om 9.30 uur,
in Restaurant „Engels”, (Groothandelsgebouw);

in HOOGEVEEN

op 15 november 1978, om 14.00 uur,
in „de Tamboer”.

Inlichtingen verkrijgbaar bij de akademie;
Padberglaan 1, 6711 PD Ede,
telefoon (08380) 1.91.68.

gereformeerde sociale akademie
de vijverberg te ede

Redactieleden:

Ir. A. W. Biersteker;
Drs H. de Jong;
Mr. dr J. Meulink;
D. W. L. Milo;
Ds E. R. Postma
Drs W. G. Rietkerk

Adres van de Redactie:

Ds K. Muller,
Riouwstraat 59,
1521 SC Wormerveer
Tel. 075-282589

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen”,
Nooitgedacht 3, Zeist.
Tel. 03404-12452

Advertentieprijs:

35 ct per mm.
familiebericht
30 ct per mm.
Advertenties inzenden tot
dinsdagmorgen 10.00 uur.

Abonnementenadministratie:

Kon. Wilhelminalaan 38,
Leersum. Tel. 03434-4288

Abonnementprijs:

f 39,— per jaar of f 20,—
per halfjaar.
Buitenland f 45,— p. jaar
of f 60,— per luchtpost.

Abonnementen kunnen ieder
moment ingaan, doch slechts
per 31 december eindigen. Op-
zeggen uiterlijk tot 15 november

Voor al uw

handels- en familiedrukwerk - boeken en folders

is uw adres

DRUKKERIJ „STEENBERGEN”

Nooitgedacht 3 - Zeist